

**СЕМАНТИКО-АКСІОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ОБРАЗУ ЗЕМЛЯ
В ДІАСПОРНОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ТЕКСТІ
(на матеріалі щоденника М. Галабурди-Чигрин)**

У статті з'ясовано особливості щоденникового дискурсу М. Галабурди-Чигрин в аспекті семантичної та аксіологічно-оцінної реалізації образу земля. Простежено семантичний розвиток аналізованої лексики в епітетних та метафоричних словосполученнях. Наголошено на тому, що особливості індивідуального стилю детерміновані екстралінгвальними чинниками, зокрема «діаспорним» світоглядом.

Ключові слова: щоденниковий дискурс, семантико-аксіологічна парадигма, мовний образ землі, категорія оцінки.

Сырко И.М. Семантико-аксиологическая парадигма образа земля в диаспорном дневниковом тексте (на материале дневника М. Галабурды-Чигрин). В статье определены особенности дневникового дискурса М. Галабурды-Чигрин в аспекте семантической и аксиологически-оценочной реализации образа земля. Прослежено семантическое развитие анализируемой лексики в эпитетных и метафорических словосочетаниях. Акцентировано внимание на том, что особенности индивидуального стиля детерминированы экстралингвальными факторами, в частности «диаспорным» мировоззрением.

Ключевые слова: дневниковый дискурс, семантико-аксиологическая парадигма, языковой образ земли, категория оценки.

Syrko I.M. Semantic-and-axiological paradigm of the image of the earth in diaspora diary text (on M. Halaburda-Chyhryn's diary). The article deals with the peculiarities of M. Halaburda-Chyhryn's diary discourse in the aspect of author's semantic and axiological-evaluative modeling of the image of the earth. Semantic development of the analyzed unit in epithetical and metaphorical word-combinations has been characterized. It has been emphasized that features of the author's individual style are determined by extralingual factors, including the «diaspora» worldview.

Keywords: diary discourse, semantic-and-axiological paradigm, lingual image of the earth, category of evaluation.

Показове для сучасної лінгвістичної науки з'ясування складників мовної моделі світу зумовило активізацію інтересу до питань природи універсальних мовних образів та їх функціонування в текстах різних жанрів і стилів. У працях цього типу здійснено наукову інтерпретацію експлікантів мовної картини світу (А. Вежицька, Н.Д. Арутюнова, С.Я. Ермоленко, Л.А. Лисиченко, А.К. Мойсієнко, Н.М. Сологуб, М.П. Кочерган); висвітлено механізми семантичної актуалізації та текстової реалізації мовних одиниць у процесі творення образності як репрезентативного рівня стилістики й ідіостилістики твору (В.П. Григор'єв, В.С. Калашник, К.Ю. Голобородько, О.М. Задорожна, О.М. Тищенко); продемонстровано шляхи та засоби перетворення номінативних значень в образні, символічні (В.І. Кононенко, В.В. Жайворонюк, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, Л.В. Кравець, О.О. Маленко, Г.М. Сютя, С.П. Бибик).

На цьому тлі достатньо інтенсивних лінгвістичних студій поза належну увагою дослідників поки що залишається ряд знакових для української

словесності та мовної свідомості образів. Одним із таких є лінгвоестетичний знак *земля*, у концептуальному змісті якого перетинаються, взаємонакладаються особистісний і соціальний, національно специфічний та загальнолюдський компоненти. Сучасний досвід осмислення цього образу як етно-маркованого мовно-естетичного знака поки що не забезпечує повного опису його лексико-семантичної, тропеїчної та аксіологічно-оцінної парадигм, оскільки не охоплює усіх типів дискурсів, усіх жанрових різновидів текстів, у яких образ *земля* виявляє свою стилістичну, мовновиражальну актуальність. Зокрема, практично не вивчений із цього погляду текстовий корпус щоденників, створених як теренними діячами української культури, так і тими, чие становлення й креативна діяльність пов'язані з перебуванням у діаспорі, але які, проте, чітко й послідовно акцентують свою українську ідентичність.

В українському мовознавстві *щоденникознавство* як лінгвістичний напрям започатковане й успішно розвинуте в працях Т.А. Космеди, Л.І. Мацько, Т.В. Радзівської, М.І. Степаненка. Цінним для формування цілісного уявлення про жанрову природу щоденників як специфічних *ego*-текстів є також досвід аналізу діаспорних щоденників (Н.В. Мазур, І.М. Сирко). Та попри те, що лексико-семантична параметризація щоденникових записів – це важливий аспект сучасного щоденникознавства, в україністиці досі не було спеціальних робіт, у яких було б здійснено комплексний аналіз номінації *земля* як ключової одиниці словника мови щоденників. Отже, маємо підстави стверджувати, що цей аспект ще не актуалізовано як напрям осмислення, лінгвістичного опрацювання національного діаріумного корпусу. Із цього погляду щоденник Марії Галабурди-Чигрин, відомої на теренах українського зарубіжжя журналістки, громадсько-політичної діячки, постійного кореспондента української газети «Вільна думка» в Сідней, редактора й диктора українського відділу Австралійського державного радіо СіБіЕс, цінний не тільки як новітній матеріал дослідження, але і як площина реалізації образу *земля*, що в щоденникових записах авторки постає одним із ключових.

Мета статті – визначити особливості щоденникового дискурсу Марії Галабурди-Чигрин в аспекті семантико-стилістичної та аксіологічно-оцінної актуалізації образу *земля*.

На думку С.Я. Єромоленко, «життя слова в мові відбиває важливість для суспільної свідомості названого цим словом поняття, реалії, значення їх у житті людини» [3 : 247]. Численність і семантична різноманітність словосполук із ключовою лексемою *земля*, що їх фіксуємо в аналізованому щоденнику, їх емоційно-оцінне забарвлення свідчать про виняткову важливість цієї реалії для Марії Чигрин. Земля як реалія, як територія, як батьківщина стає для авторки своєрідним мірилом, крізь призму якого вона сприймає й оцінює навколишні події, людей, вербалізує своє сприйняття цих подій і людей, описує свої стосунки з ними тощо.

Щоденникові записи Марії Чигрин містять значну кількість фрагментів, що засвідчують семантико-асоціативний зв'язок *земля* – *Україна, рідний край*. У цьому разі в значеннєвій структурі аналізованої номінації на перший план виступає не територіальна градація, а ознака прив'язаності

до конкретної місцевості, духовний зв'язок із народом, його традиціями. Порівняймо: *Думка про те, що лише за рік часу від моїх перших кроків по рідній землі Україна стала незалежною – хвилювала!* [1 : 131]; *«Родимий краю, села родимі, вас я вітаю, місяця любими!»* [1 : 93]. Цей тип аксіологізації підтримує послідовно вживаний у контекстах такого змісту епітет *рідний (родимий)*.

З огляду на специфічний «діаспорний» тип мовомислення, епітетну сполуку *рідна земля* слід аналізувати передусім у контексті аксіологічної опозиції *рідний – чужий*. У цьому ракурсі визначаємо інтенсивність вербалізації емоцій авторки в контекстах із номінативно-оцінними домінантами *рідна земля, своя земля*. Порівн.: *Відвідини на цьому цвинтарі – це немов мандрівка у світ пам'яті про віддане Україні й світові тими, що свої діла й творче життя присвятили рідній землі* [1 : 34]; *Я не була певна, чи мій побут на рідній землі дав чи приніс комусь якусь користь* [1 : 59]; *Я певна, що вернуся в Україну. Буду там жити, бо переконалася, що ніщо на світі не замінить рідної землі* [1 : 177]; *Вони подорожують сотнями кілометрів... щоб промовити до народу, вказати їм на священне право бути господарями на своїй землі* [1 : 49]; *Невже господар на своїй землі не може дати ради з невеличкою групою «мафійозів»?* [1 : 147].

Поглиблення семантики образу *рідна земля* відбувається в його конкретизованих варіантах – висловленнях із топонімами та відтопонімними утвореннями як маркерами етнічних територій України: *Мені нагадалися цвинтарі на українських землях, які зараз знаходяться в межах Польщі, по селах і містах Лемківщини, Ярославщини, Любачівщини, Перемищини, в могилах яких спочивають і члени моєї родини. Ці землі я відвідувала в 1975 та 1983 роках* [1 : 35]; *Про боротьбу УПА та Дивізії «Галичина» на східних землях мало знають. А якщо знають, то у викривленому світлі* [1 : 142] тощо.

Уведення в текст назв визначальних для української культури (мистецтва, архітектури) реалій як етномаркованих мовних знаків стає визначальним для таких щоденникових записів: *Там могили Кочубея та Іскри, які свого часу зрадили Мазену, а які знайшли місце поховання саме в землях Києво-Печерської Лаври* [1 : 22]; *Хто не був на терені св. Софії, не може собі уявити всієї тої величі приїзду Патріярха на рідну землю!* [1 : 87].

Аксіологічну опозицію до поняття *рідна земля* становить образ *земля чужа / чужина*. Інтенсивність його аксіологічного навантаження в щоденнику Марії Чигрин різна. Найбільш акцентована вона в тих контекстах, де образи *рідна земля / Україна* та *чужина* перебувають у позиції внутрішньотекстового контрастування: *Мені здавалося, що після побаченого в Україні я не зможу спокійно жити на чужині* [1 : 62]; *Половину свого життя я проживу на чужині, а другу половину життя буду жити в Україні!* [1 : 115]. Очевидно, що образ *чужини* в наведених записах має негативне забарвлення.

Як слушно зауважує Л. О. Пустовіт, «іменник *земля* є одним із найчастотніших метафоризованих компонентів у прикметникових словосполученнях» [8 : 159]. Із-поміж останніх звертаємо увагу на такі емоційно-оцінні (рідше – логічно-видільні) характеристики, як *материнська, найкраща, чудова, прекрасна, багата, щедра, вимріяна* та ін. Вони вербалізують позитивне ставлення Марії Чигрин до України, стан її зворушення, гарні враження тощо: *Україна –*

найкраща країна в світі [1 : 97]; *Україна – чудова країна* [1 : 176]; *Я знала тоді, була певною, що повернусь знову в Україну, де на мене чекає тепло й ласкавість шедрої, рідної землі...* [1 : 61]; *Як ці слова підходили до мого побуту на рідній материнській землі!* [1 : 41]; *Це отой вимріяний, рідимий край, якого вперше в житті проїжджаю* [1 : 32]. Спорадично спостерігаємо зміщення оцінки рідної землі у площину *багата – бідна*, увиразнене прийомом контрастування: *Уявляла я собі її інакшою. Набагато біднішою. Думала, що побачу бідненькі хати з солом'яною стріхою. Тому безмежно тішилася, що Україна, те, що досі бачила залишає враження багатой країни* [1 : 32]. За проілюстрованою контекстною синонімізацією понять *рідна земля – чудова, багата, найкраща країна* постають глибокі асоціативно-аксіологічні процеси, що виявляють нерозривний зв'язок у мовній свідомості авторки понять *батьківщина – краса, добробут*.

На особливе відзначення заслуговують високопоетичні епітети *свята, священна*. Їх присутність у щоденникових записях, з одного боку, засвідчує і закріплене українською народною традицією, і особисте шанобливе ставлення Марії Чигрин до землі-батьківщини: *Коли пишу ці рядки, мені тяжко уявити, що я побувала на святій українській землі* [1 : 10]; *Завдяки їм я вперше за своїх майже сорок років вступила на священну, кров'ю і сльозами скроплену, святу українську землю* [1 : 31].

Емоційне забарвлення номінації *земля* в мікроконтексті *При вас бажая віку дожити – в рідній землиці кості зложити!»* [1 : 93] пов'язане з наявністю оцінного суфікса. Адже, як слушно зауважує Т.А. Космеда, «для українського національного характеру властивий високий ступінь інтимізації, що виявляється, наприклад, частотністю використання суфіксів суб'єктивної оцінки» [див. про це: 7 : 248–268]. Спізвучну думку висловлює С.Я. Єрмоленко: «Різні стилістичні колорити – ласкавість, ніжність, інтимність, доброзичливість або неприязнь, обурення, гнів – створюються емоційно забарвленою лексикою» [4 : 322].

Крізь призму образу *земля* репрезентовано й особистісну характеристику авторки щоденника як *українки*. Зокрема відомо, що однією з визначальних рис психотипу українців є емоційна залежність від *землі*, особлива прив'язаність до неї, яка в текстах різних жанрів і стилів має різні мовні форми вияву (див. праці С.Я. Єрмоленко, В.І. Кононенко, В.В. Жайворонка). Одна з найпоширеніших таких форм – сталий вислів із глибокими міфопоетичними коренями та стійкою традицією мовного вживання у фольклорі й художній літературі *припасти до землі, притулитися до землі*. У щоденнику Марії Галабурди-Чигрин він є компонентом інтимізованого, урочистого мікроконтексту-опису зустрічі з рідною землею: *Хотілося вийти з поїзду, хотілося стати навколійки і творити мільдію нової пісні. Хотілося притулитися до землі й слухати трепету власного схвильованого серця. Це отой вимріяний, рідимий край, якого вперше в житті проїжджаю. Це – моя чарівна Україна, про яку так часто співаю, говорю по радіо!* [1 : 32]. Для інтерпретації наведеного щоденникового фрагмента важливо враховувати асоціативне співвіднесення *земля – батьківщина*, підтримуване наявними в тексті образами *чарівна Україна, вимріяний, рідимий край*.

Інша естетизована за посередництвом образу земля риса психотипу українців – працьовитість. Порівн.: *Чудові старенькі й багато нових хат з присадибними ділянками. Кожний **клаттик землі** використовується. Все чітко розбито на грядочки. Зелень обайливо доглянута, навіть вздовж колії. А якщо є вільний **клаттик**, то на ньому пишаються квіти* [1 : 32]; *Хати по селах, які ми минали, хоч старі, але добре загосподаровані. Кожний **клаттик землі** і тут використовується і городи сягають аж до порога хат, ... а де ставок чи потік, там сотні качок і гусей* [1 : 38].

Істотний фрагмент спогадів Марії Чигрин про українську землю формують мікроконтексти, в яких земля репрезентована як природна реалія. У цьому разі можна говорити про переміщення аналізованого образу в семантичну площину *природа*, порівн.: *Після щедрого і теплого травневого дощу сади зацвіли вишневим цвітом. Той цвіт вабив моє око, бентежив душу, серце! **Вся українська земля в цвіті!*** [1 : 32]. Щодо таких поетичних уживань Г.Д. Гачев зазначає: «Природа... збігається в основному з землею, вона вужча за світ і складається з того, що народжується» [2 : 228]. В ідіолекті Марії Чигрин взаємини *людини і землі, людини і природи* представлено як визначальні: *Задивившись у потоки Прута, здавалося, що сама попливу у невідомі далі, здавалося, що **відірвуся від землі і пливу за водою...*** [1 : 107]. Багатоетапність індивідуальних переосмислень номінації *земля* зумовлює народження контекстів, побудованих на конкретно-чуттєвих асоціаціях, які мають відповідну лексичну реалізацію в розгорнутих багатокомпонентних метафоричних конструкціях: *Стоячи над берегом чорного Черемоша, відчула, як **земля кружляє в моїх жилках*** [1 : 112]. Від загальнономовних такі авторські слововживання «відрізняються насамперед індивідуальністю, переважно відсутністю завершеної перевірки колективним відбором, хоч це й не виключає поширення їх у мові... певних жанрів, шкіл, напрямків» [6 : 150].

Характерною особливістю індивідуально-авторської метафори є те, що вона завжди створюється ситуативно, для конкретної мовленнєвої ситуації. Можливості її створення невичерпні, оскільки спираються на необмеженість виявлення подібності зіставляваних ознак предметів, дій, станів і т. ін. Порівняймо, наприклад, контекстне суміщення в конструкції переліку предикативних метафор, у яких номінація *земля* за текстовірною і смислотвірною функцією прирівнюється до назв спорідненості та свояцтва *батько і мати*. У цьому – теж один із механізмів аксіологізації цього образу, наділення його позитивно-оцінним змістом: *...весь час тобі щось дають. **Мама дала, тато дав, батьківщина дала, земля рідна дала, це також борг – жити на цій землі*** [1 : 123]. Про такі випадки авторського фразотворення В.С. Калашник зауважує, що їх «потрібно розглядати як постійно орієнтовані на певні експресивно-стилістичні ефекти» [6 : 56].

У записях Марії Галабурди-Чигрин фіксуємо асоціативно-образне отождоження *земля – мати*. Відповідні текстові структури наповнюють мову щоденника особливим інтимізованим змістом. Цей ефект підтримує вживання присвійного займенника *моя*, що водночас підкреслює ідентифікацію авторки з Україною, позитивне сприймання її простору, географічних

реалій (порівн. також повтор предикативної формули *я люблю...*): *Земле, матінко моя, / Я люблю Твої поля —/ Я люблю Твої простори./ Ріки і високі гори,/ Вірним серцем, назавжди!* [1 : 99]. Звертання *земле, матінко моя* в наведеному фрагменті тексту ментально співзвучне з думкою В. Жайворонка про те, що «земля (...) в народній уяві виступає персоніфікованою істотою» [5 : 243].

Семантико-аксіологічна динаміка номінації *земля* у мові щоденникових записів Марії Галабурди-Чигрин засвідчує складність структури цього образу, яка виявляється в різнотипних контекстних репрезентаціях, варіюванні змістових та експресивно-оцінних значень. Мовно-естетичний розвиток образу *земля* відбувається і в напрямку «підтримання» традиційної семантики, і в перспективі індивідуального осмислення. Зокрема про це свідчать епітетні, метафоричні вживання, які розбудовують функціональну, текстову, аксіологічну парадигму номінації *земля* на тлі збереження етносемантики й етноконотації.

Перспективу цього напрямку діаріумологічних студій визначає необхідність докладного вивчення окресленого в щоденникових записах образу *земля* — одного з аспектів вияву мовної особистості та світогляду автора у сфері еґо-тексту як особливого сегмента національної лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галабурда-Чигрин М. Україно, моя Україно... (Щоденник) / М. Галабурда-Чигрин. — К. : Видання автора Марічки Галабурди-Чигрин, 2000. — 184 с.
2. Гачев Г.Д. Национальные образы мира : Космо-Психо-Логос / Г.Д. Гачев. — М. : Прогресс : Культура, 1995. — 480 с.
3. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С.Я. Єрмоленко. — К. : Інститут української мови НАН України, 2009. — 352 с.
4. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності : (стилістика та культура мови) / С.Я. Єрмоленко. — К. : Довіра, 1999. — 431 с.
5. Жайворонко В.В. Знаки української етнокультури : слов.-довід. / В.В. Жайворонко. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
6. Калашник В.С. Фразотворення в українській поетичній мові радянського періоду : (семант.-типолог. аспект) / В.С. Калашник. — Харків: Вища школа, 1985. — 172 с.
7. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — С. 248–268.
8. Пустовіт Л.О. Таємниця мовної метафори / Л.О. Пустовіт // Культура української мови : [довідник] / за ред. В.М. Русанівського. — К. : Либідь, 1990. — С. 244–248.
9. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін. ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. — К. : Наук. думка, 1970. — 1980.